

Глава 3. **ФАХОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІНГВІСТА В ЗАКОНОДАВЧО ВИЗНАЧЕНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ**

Ключові слова:

- *методики судових експертиз*
- *спеціальні методики*
- *методики лінгвіста-експерта*
- *експертна методологія*

3.1. *Методики судових експертиз – спеціальні методики – методики експерта-лінгвіста: апробація понять в юрислінгвістиці*

3.1.1. *Методики судових експертиз: фахова філологічна аргументація*

Відповідно до "Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень" (наказ Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) *"під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз [виділення наше. – Авт.], а також нормативно-правові акти та нормативні документи"* (п. 1.4 Інструкції).

Інформація, розміщена у Реєстрі Міністерства юстиції України, є відкритою для запитів і викладена державною мовою на офіційному сайті (<http://rmpse.minjust.gov.ua>).

Лінгвіст-експерт, який долучається до судового процесу, має керуватися затвердженими Міністерством юстиції України **Реєстром методик проведення судових експертиз** (далі – Реєстр), або використовувати власні методики, що будуються на теоретичних та практичних засадах сучасної лінгвістики.

Реєстр затверджено Постановою Кабінету міністрів України від 02.07.2008 р №695 "Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз" та включає понад **1306 методик** судових експертиз, що можуть бути застосовані в Україні (дані наведені з офіційного сайту Міністерства юстиції України станом на 10 квітня 2021 року).

Реєстр методик проведення судових експертиз – затверджена Міністерством юстиції України офіційна електронна база даних наявних методик проведення судових експертиз, що пройшли атестацію та були рекомендовані для впровадження у практичну діяльність.

Нові методики проведення судової експертизи **можуть включатися до Реєстру за рішенням Координаційної ради** з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України.

У Реєстр внесені авторські методики за такими **експертними спеціальностями**:

0. Комплексна експертиза	10. Інженерно-технічна експертиза
1. Почеркознавча і авторознавча експертиза	11. Економічна експертиза
2. Технічна експертиза документів	12. Товарознавча експертиза
3. Балістична експертиза	13. Експертиза у сфері інтелектуальної власності
4. Трасологічна експертиза	14. Психологічна експертиза
5. Вибухово-технічна експертиза	15. Мистецтвознавча експертиза
6. Фототехнічна і портретна експертиза	16. Оцінка цілісних майнових комплексів
7. Експертиза відеозвукозапису	17. Експертиза спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації
8. Експертиза матеріалів, речовин та виробів	
9. Біологічна експертиза	

Вважаємо, що **лінгвістична експертиза** за своєю суттю має бути окремим типом аналітичної ідентифікації тексту з самостійною предметністю, фаховими методами аналізу та аргументацією. Дослідницька увага в цьому випадку зосереджується на спеціальних методиках аналізу таких текстів:

- конфліктні тексти у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації;
- лінгвістична ідентифікація текстів у кримінальних справах;

- лінгвістичне доведення текстів у справах щодо наклепу, образи;
- фахова лінгвістична аргументація у спірних текстах ЗМІ за звинуваченням в екстремізмі, тероризмі, сепаратизмі, розпалюванні міжнаціональної, релігійної ворожнечі;
- аналіз конфліктних текстів, що містять позалітературну лексику, коли йдеться про аргументацію у справах: щодо порушення суспільної етики та норм публічного спілкування (реклама, засоби масової комунікації, громадські місця, публічні заходи та ін.);
- дуалістична інтерпретація семантики слова / фрази в будь-яких текстах, що мають судову перспективу.

У ході досудового й судового слідства переважної більшості кримінальних та цивільних справ виникає необхідність у доведеннях, що можуть бути аргументовані лише за допомогою застосування спеціальних знань, **зокрема філологічних.**

Саме так визначає доведеність судового рішення Закон України "Про судову експертизу, де поняття судової експертизи дістає однозначне пояснення: *"дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду"* (ст. 1).

Лінгвіст-експерт, в такому разі, **може зосередити фахову компетенцію на таких комплексно розв'язуваних проблемах:**

Експертиза інформації на різного типу носіях:

*друкована преса
(газети, журнали
та ін.)*

*електронні засоби
комунікації
(телебачення,
радіо)*

*експертиза наукових
видань різних жанрів*

*експертиза
публічних
виступів, заяв,
звернень та ін.*

	<i>експертиза реклами</i>		<i>експертиза текстів різних жанрів в Інтернет- комунікації</i>
	<i>експертиза товарних знаків, доменних (електронних) імен (т.зв. ніків) та ін.</i>		<i>експертиза офіційно-ділової документації</i>
	<i>експертиза художніх текстів</i>		<i>експертиза дипломатичної комунікації</i>

Основними питаннями, що можуть ставитися до методик проведення судових лінгвістичних експертиз є такі:

- аналіз рівневого мовного ресурсу як доказового аргументу (фонетичний, лексичний, морфологічний, словотвірний, синтаксичний, текстовий рівні);
- інтерпретація семантики, походження, етимології слова для фактологічної доказовості щодо експертної оцінки тексту в диспозиції норма / відступ від норми, традиційне використання слова / авторське використання слова, підготовлене мовлення / спонтанне мовлення та ін.;
- аналіз стійких словосполучень, фразеологічних одиниць (ідіом), крилатих висловів у різних комунікативних контекстах;
- інтерпретація семантики багатозначного слова (полісеманти) в усній та письмовій комунікації;
- аналіз функцій активної та пасивної лексики в різних текстах та жанрах;
- стилістична інтерпретація доцільності / недоцільності використання діалектних мовних одиниць (територіальні та соціальні діалектизми);
- фахова аргументація щодо комунікативної доцільності використання авторських стилістично маркованих мовних одиниць;
- експертна оцінка тексту документа для встановлення точності / неточності слововживання в офіційно-діловій комунікації;
- аргументація нормативності авторської деривації в офіційно-ділових документах;
- доведення комунікативної доцільності використання слів іншомовного походження як паралелі / невмотивованого заміщення / загальноновживаної лексики української мови;

- аналіз доречності / недоречності креолізованого тексту на дискусійних питаннях відповідності / невідповідності українському законодавству;
- аргументація системності / несистемності тексту для доведення його цілісності / фрагментарності, модальності, змодельованої експресивності чи її відсутності;
- експертний аналіз екстралінгвальних чинників, що вплинули на функціональний потенціал і змістову цілісність тексту.

У методиках лінгвістичного аналізу **обов'язковою вимогою є дотримання чіткої побудови експертизи**, яка має складатися зі вступу, основної частини (питання / відповіді / аргументація), висновку. В експертному висновку необхідно вказати на застосовані в лінгвістичному доведенні спеціальні методики та прийоми дослідження.

Об'єктивною буде вважатися та експертиза, фахівець з якої використовує **максимальну кількість ефективних методик та обґрунтовує всі проблемні питання**.

Крім того, будь-яка методика проведення судової експертизи, зокрема й лінгвістичної, на нашу думку, **має містити:**

- **перелік фахової використаної літератури для доведення** (особливий акцент варто зробити на лексикографічних виданнях, зокрема енциклопедичного типу);
- **прийоми, методи і засоби дослідження;**
- **порядок і послідовність застосування методів і засобів під час її реалізації в досудовому / судовому слідстві.**

*Практична складова частина кожної методики – її **апробація**. Успіх кожної методики – **позитивний результат в суді як факт доведення правомірності лінгвістичної експертизи**.*

Якщо методика судової експертизи застосована некоректно чи не є ефективною щодо відповідей на поставлені перед лінгвістом-експертом питань, то відповідно до **Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень** може бути призначена повторна (додаткова) експертиза.

**Зразок Контрольної картки за повторною
(додатковою) експертизою ¹²⁹**

**КОНТРОЛЬНА КАРТКА
за повторною експертизою № _____ від _____ року**

1. Експертна установа, що проводить повторну експертизу (експерт) _____

2. Вид судової експертизи _____

3. Експертиза призначена (органом, особою) _____

4. Підстави для призначення повторної експертизи _____

5. Повторно поставлено питання _____

6. Вид, кількість об'єктів _____

7. Установа(и), що проводила(и) попередню(і) експертизу(и); номер і дата проведеної експертизи. Прізвище, ім'я та по батькові, стаж експертної роботи _____

8. Склад експертної комісії, що проводила повторну експертизу. Прізвища, імена та по батькові, стаж роботи експертів _____

9. Відповідність висновків повторної експертизи висновкам попередньої експертизи (співпали повністю, частково, не співпали зовсім) _____

Зміст питань, поставлених повторно _____

Зміст висновків, що не співпали _____

Причини розбіжностей висновків (навести думку експерта, який проводив повторну експертизу) _____

- з попередньою експертизою (висновком спеціаліста), зазначити № експертизи
- з повторною експертизою (висновком спеціаліста)

Експерт(и): _____

¹²⁹ Додаток 2 до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень; (Наказ Міністерства юстиції № 1950/5 від 26.12.2012).

Кодифікатор причин розбіжностей:

1. Недостатність або незадовільна якість наданих на дослідження матеріалів (вихідних даних).
2. Неправильна оцінка виявлених ознак.
3. Неповнота проведеного дослідження.
4. Неправильний вибір схеми або методики дослідження.
5. Неправильне застосування методики дослідження.
6. Помилка у розрахунках, виборі параметрів, коефіцієнтів.
7. Вихід експерта за межі компетенції.
8. Відсутність необхідних або використання застарілих приладів та обладнання.
9. Неправильна організація експертного дослідження.
10. Інші причини (вказати які).

Керівник установи _____

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

Виконайте лінгвістичну експертизу тексту в запропонованих методиках:

- (а) "Якісні і кількісні характеристики текстів, виконаних особами з різним освітнім рівнем" (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 1985 / 2016);
- (б) "Методика лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру в писемному мовленні" (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2016 / 2018);
- (в) "Методика семантико-текстуальних досліджень висловлювань, виражених у формі закликів" (Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2018 / 2020).

3.1.2. Спеціальні методики: сучасні юрислінгвістичні тлумачення

У криміналістичній експертизі термін **методика** застосовується до будь-якого виду експертного дослідження. Тому говорити про наявність спеціальних методик, характерних для кожного виду експертного дослідження, можна в широкому розумінні поняття.

Спеціальна методика – конкретна послідовність дій, чіткий порядок використання спеціальних наукових методів і засобів, що їх має певна галузь знань.

Спеціальна (лінгвістична) методика має чіткий алгоритм із наукової інтерпретації певних фактів мовної комунікації, що доводяться конкретними методами та спираються на сучасні філологічні парадигми лінгвістичного знання.

Спеціальну методику в юристермінологічній площині розробили Ю. Прадід, Ю. Пілюков, А. Шляхов та ін.¹³⁰, який вважає, що методика кожного виду судової експертизи – це *"система методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються для вирішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів"*¹³¹.

Спеціальні методики розглядаються як базові в різних типах експертиз, а домінантними вважаються лише ті, що при застосуванні мають практичну спрямованість та неодноразово використовуються в юридичній діяльності. Таким чином, *спеціальна методика – це установка, що пропонує експерту в категоричній або рекомендаційній формі використовувати певні методи дослідження об'єктів, послідовність і процедуру застосування цих методів*¹³².

Спеціальну методику експертного дослідження також розуміють як систему рекомендацій щодо вибору та застосування методів аналізу об'єктів криміналістичної (та її видів) судової експертизи, а також формування необхідної матеріально-технічної бази дослідження для цього¹³³.

Важливо наголосити, що **створення спеціальної методики можливе за умов:**

- реалізації експертом власного досвіду для вирішення нової експертної задачі, розв'язання якої потребує додаткових знань;
- експерименту, що був проведений за нових обставин;
- застосування експертом творчого підходу для вирішення нестандартної задачі (цей підхід можливий лише за умов фахової теоретичної обізнаності експерта);

---

¹³⁰ Див. праці *Прадід Ю.Ф.* Місце юридичної лінгвістики в системі наук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2001. Вип. 15. С. 68-72; *Пілюков Ю.О.* Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні // Актуальні проблеми правознавства. 2018. № 3. С. 99–102; *Шляхов А.Р.* Общие положения методики криминалистической экспертизы. Москва, 1961; *Шляхов А.Р.* Задачи судебной экспертизы. Москва, 1980 та ін.

¹³¹ *Шляхов А.Р.* Задачи судебной экспертизы. Москва, 1980. С. 17.

¹³² *Зишин Л.М., Н. Майлис.* Судебная экспертиза. Москва: Право и закон, 2002. С. 44.

¹³³ *Белкин Р.С.* Криминалістика: краткая энциклопедия. Москва: Изд-во "Большая Российская энциклопедия", 1993. С.78.

➤ використання вже існуючих методик із застосуванням нових підходів (часто це відбувається через архаїчність певних методик або з залученням міждисциплінарних знань).

Створення **нових спеціальних експертних методик** передбачає **чотири етапи:**

(1) дослідження вже існуючих методик та закономірностей появи нових;

(2) виділення з усієї сукупності виявлених ознак тих, які задовольняють вимогам, що дозволяють використовувати нові методи в експертному дослідженні;

(3) визначення доступних широкому колу експертів-практиків технічних засобів, методів і прийомів, що дають можливість вивчати зазначені ознаки та використовувати їх під час проведення методик;

(4) оформлення методики за відповідними вимогами та формою, що дозволяє однозначно сприймати і використовувати викладену в ній інформацію методичного характеру, в тому числі проводити оцінку одержуваних результатів на практиці¹³⁴.

Спеціальна підготовка лінгвіста-експерта на сьогодні не передбачена існуючими науково-дослідними центрами судових експертиз України (*м. Київ, м. Харків, м. Дніпро, м. Слов'янськ*). Так само, як і не передбачено створення спеціальних методик проведення лінгвістичних експертиз. В експертній діяльності на сьогодні методика лінгвістичних експертиз є лише складником почеркознавчої, психолого-семантичної, деяких інших видів експертиз.

Зауважимо, юридична кваліфікація водночас **не дозволяє** професійно аналізувати мову та її функції, розглядати функціональний потенціал слова та його семантику, а отже, аналіз правопорушень, віднесених до вербальної комунікації, **має спиратися на знання лінгвістів, які:**

(а) системно вивчають функції та стилістичний потенціал мови;

(б) аналізують особливості вживання мовних одиниць у різних комунікативних ситуаціях;

(в) науково інтерпретують семантику слова та його прагматичні можливості.

Відповідно, в сучасній юриспруденції існує нагальна потреба в залученні до судових справ лінгвістів, які здатні вирішувати експертні

---

¹³⁴ Ольховенко С.І. Проблемні аспекти створення та використання експертних методик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки". №3. 2014. С. 267.

завдання щодо тлумачення та інтерпретації слова, його значення, аналізу екстра- та інтралінгвальних процесів, що вплинули на функціонування мовних одиниць в комунікації.

Говорячи **про спеціальні (лінгвістичні) методики**, варто наголосити на напрямах знань сучасної лінгвістики, відповідно до яких і має проводитися експертне дослідження:

- у справах при встановленні обставин, пов'язаних із приниженням честі, гідності та ділової репутації важливим є доручення до експертизи фахівця зі *стилістики української мови, політичної та бізнес-лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики* та ін.;
- при встановленні обставин, пов'язаних із екстремістською діяльністю консультативна й аналітична фахова допомога можлива з боку *лінгвостиліста, політичного лінгвіста, психолінгвіста*;
- для встановлення ступеня подібності товарних знаків, доменних імен, фірмових найменувань та інших об'єктів інтелектуальної власності та авторських прав – *медіалінгвіста, фахівця з рекламної та піаркомунікації, частково – фахівця з філософії мови, соціолінгвіста, юрислінгвіста*;
- при встановленні обставин, пов'язаних з порушенням авторських прав (плагіатом) – *фахівця зі стилістики, порівняльної лінгвістики, текстології, психололінгвістики, медіалінгвістики* та ін.;
- при встановленні обставин, пов'язаних з функціонуванням рекламної продукції – *спеціаліста з дослідження функціональної стилістики, медіалінгвіста, соціолінгвіста* та ін.;
- для встановлення смислового змісту текстів документів, нормативних актів, договорів – *фахівця з ділової мови, стилістики української літературної мови* та ін.;
- для виявлення завуальованої інформації в усних розмовах і письмових текстах – *фахівця з функціональної стилістики, психололінгвіста та ін.*;
- при встановленні обставин, пов'язаних із загрозою або вимаганням – *фахівця зі стилістики української літературної мови, психолінгвіста, соціолінгвіста* та ін.;
- в інших ситуаціях, що вимагають спеціалізованих знань фахівців-мовознавців, філологів різних дослідницьких напрямів, що володіють методиками і знають практику дослідження текстів, що аналізуються в юриспруденції.

При створенні спеціальних (лінгвістичних) методик експерт зустрічається з **проблемою адаптації лінгвістичного знання до потреб судочинства та юриспруденції**.

Для кваліфікованого (лінгвістичного) експертного дослідження продуктів мовленнєвої діяльності та встановлення мовних фактів, які мають доказове значення, **потрібно вдало опанувати методологією загальної теорії судової експертизи, вивчити лінгвоконфліктологію та володіти основами юрислінгвістики.**

Нові методики часто можуть бути близькими (чи адаптованими) до вже відомих у лінгвістиці, наприклад, з *етимології слова, його лексичного значення, стилістичних функцій, можливої трансформації* тощо. Саме тому варто кваліфіковано розробляти методики зі встановлення походження слова, аналізу його семантики, комплексної оцінки стилістичних тропів і фігур у мовленні, можливостей функціонального ресурсу слова – особливостей номінації, модальності, образності, експресії та ін.

Нові (чи апробовані) лінгвістичні методики вимагають адаптації до актуальних суспільно-правових процесів і застосовуються для вирішення конкретних завдань в юриспруденції, що поєднуються з лінгвістичною компетенцією експерта:

- методика проведення лінгвістичної експертизи текстів у цивільних справах про захист честі, гідності та ділової репутації;
- методика проведення лінгвістичної експертизи у кримінальних справах за звинуваченням у клеветі;
- методика проведення лінгвістичної експертизи у кримінальних справах за звинуваченням в образі, неповазі до суду, образі представника влади чи клеветі на нього;
- методика проведення лінгвістичної експертизи у кримінальних справах за звинуваченням в екстремістській діяльності, а також за звинуваченням у порушенні расової, релігійної, національної та соціальної ненависті та ворожнечі;
- методика проведення лінгвістичної експертизи рекламних та піартекстів;
- методика проведення лінгвістичної експертизи товарних знаків (товарних марок);
- методика проведення лінгвістичної експертизи текстів засобів масової інформації України (українською мовою чи іншою мовою, яку використовують українські ЗМІ відповідно до ліцензії) та ін.

Як правило, **спеціальна лінгвістична методика** включає такі структурні елементи у своєму описі:

- **юридичну преамбулу**, яка фіксує умови, причини, фактологію, що визначила необхідність залучення до експертизи лінгвістів;

- вказівку на *основну юридичну спеціальність* (відповідно до Реєстру методик проведення судових експертиз) та *вузьку лінгвістичну спеціалізацію* (експерт із питань соціолінгвістики, функціональної стилістики, медійної лінгвістики та ін.);
- *формулювання питань*, поставлених перед лінгвістом-експертом, який буде аналізувати текст як фрагмент, чи в цілому;
- *використання матеріалів, джерел, методів аналізу*;
- основний *список наукової літератури*, що потрібний для розгляду питання, де обов'язковими мають бути лексикографічні джерела.

Сформулюйте критерії, за якими, на Вашу думку, лінгвістична експертиза може бути визначена як окремий вид аналітичного доведення в судовій справі.

Назвіть лінгвістичні аргументи, які, на Ваш погляд, найчастіше доводять *точність / неточність висловлення, логіку / алогічність у побудові фрази / тексту, системність / асистемність добору мовних засобів у тексті*.

Обґрунтуйте достатність / недостатність лінгвістичної аргументації в сучасних комплексних експертизах і можливості розширення методик спеціального фахового доведення.

3.1.3. Методики лінгвіста-експерта: пошук нових методик

Потреба в нових методиках проведення лінгвістичної експертизи залишається недостатньо розв'язаною в сучасній юриспруденції.

У теорії юрислінгвістики ця фахова потреба виникає:

- *в кримінальному праві* – з розкриття, розслідування та попередження протиправної діяльності, пов'язаної з вербальною комунікацією. Найчастіше, це судові справи з образи честі й гідності особистості, пропагування ненависті і ворожнечі, а також приниження людської гідності за ознаками належності до будь-якої національної, релігійної, політичної або іншої соціальної групи, незаконного використання торгової марки, знака, свідомо помилкової (недобросовісної) реклами, порушення авторських і суміжних прав, винахідницьких і патентних прав, незаконного розповсюдження в літературі порнографічних матеріалів, що шкодять розвитку соціальної культури суспільства;

- у *цивільному праві* лінгвіст-експерт долучається за позовами про захист честі, гідності та ділової репутації громадян, про захист авторських і суміжних прав, майнових прав та ін. Така потреба виникає також у зв'язку із сучасними демократичними процесами: "кожен має право на повагу до його гідності" [ст. 28 Конституції України], "кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань" [ст. 34 Конституції України], "не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди" [ст. 32 Конституції України] та ін.;
- у *справах про анулювання реєстрації товарного знаку* (торгової марки), про заборону використання позначення, схожого (чи наближеного) до зареєстрованого товарного знаку (емблеми), про визнання недотримання українського законодавства у сфері масових комунікацій та порушення закону "Про інформацію", "Про рекламу" лінгвістів долучають до мовознавчої аргументації – роз'яснення семантики слова / словосполучення / терміна / фразеологізма та ін. в різних контекстах і комунікативних ситуаціях.

Наголошуючи на особливостях нових методик в експертній діяльності, визначимо традиційний підхід до компетенції лінгвіста в цій сфері:

Методика лінгвіста-експерта – спеціальний фаховий аналіз у судово-експертній діяльності, що передбачає комплекс філологічних дій, наукових доведень та застосовуваної лінгвістом дослідницької кваліфікації під час проведення досудового та судового слідства.

Нові методики, які в перспективі можуть бути розроблені лінгвістами-експертами та застосовані в судових справах:

- методики аргументації історико-культурних, соціальних, політичних процесів, співвідносних із розвитком семантики слова, його функціонуванням і нормуванням;
- методики інтерпретації основного і додаткового значень мовної одиниці в усному чи письмовому мовленні;
- методики роз'яснення стилістично маркованих слів у контексті / контекстах;

-
-
- методики тлумачення положень тексту документа для встановлення точності та варіантів розуміння цих положень;
  - методики аналізу текстів різних функціональних стилів української літературної мови;
  - методики, що характеризують функціональний ресурс текстів різних жанрів літературної мови;
  - методики вивчення товарних знаків, словесних позначень, слоганів, рекламних текстів, комерційних, фірмових найменувань на предмет їх тотожності або схожості з іншими;
  - методики аналізу текста (фрагмента) з метою виявлення його смислової спрямованості, модальності, експресивності і емотивності мовних одиниць, їх формально-граматичної характеристики і семантики, специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів;
  - методики пояснення вживання мовного знака з погляду плану змісту і плану вираження;
  - методики обґрунтування смислів мовних одиниць відповідно до контексту / контекстів;
  - методики аналізу активної / пасивної лексики української мови;
  - методики наукової інтерпретації слів іншомовного походження в українському тексті та аналіз їхньої семантики в різних контекстах та ін.

Кожна лінгвістична методика має **включати**:

(а) **вихідні дані** (найменування основної експертної галузі, час і місце створення);

(б) **короткий зміст справи / справ** (із можливими варіантами застосування методики);

(в) **вступ, основний текст** (об'єкт і предмет фахового дослідження, експертні завдання чи типові питання, що вирішуються методикою, технічні засоби та інструментарій);

(г) **довідково-інформаційні дані** (додатки у вигляді таблиць, схем тощо);

(д) **бібліографічний покажчик** (список використаної літератури).

Метою створення нових методик, на думку науковців Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз, є *розширення обсягу фактичних даних, що надаються слідству та суду, засноване на можливості вирішення нових завдань, дослідження нових об'єктів, скорочення термінів проведення експертиз, матеріальних і*

*трудових витрат, зменшення кількості невирішених питань, підвищення наукового рівня й повноти вирішення експертних завдань*¹³⁵.

На сьогодні **бракує спеціальних методик проведення лінгвістичних експертиз**, вироблення механізмів реалізації цих експертиз у практичну правову площину, застосування результатів лінгвістичних досліджень в юриспруденції тощо.

Зауважимо, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз у більшості випадків не надає консультативних послуг із лінгвістичної експертології, що зумовлено особливостями структури цієї інституції.

Відповідно, новим і перспективним вважаємо створення методик лінгвістичних судових експертиз із залученням наукових розробок **інноваційних напрямів сучасної філології** – *юрислінгвістики, медіалінгвістики, прагмалінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, еколінгвістики, сугестивної лінгвістики* та ін.

На формування нових експертних методик безпосередньо **впливає судово-слідча діяльність**. Нові об'єкти експертних досліджень, які з'являються в юриспруденції, потребують розроблення нових методик і вдосконалення існуючих (це стосується і лінгвістичної практики в правовому полі). На сьогодні з метою розроблення нових методик у науково-дослідних інститутах судових експертиз при Міністерстві юстиції України проводяться такі дослідження (наводимо лише ті, що стосуються фахових компетенцій лінгвіста-експерта та в яких як фахівець може бути залучений лінгвіст):

- **у судово-почеркознавчій експертизі** – з дослідження рукописних записів і підписів, виконаних на незвичному матеріалі письма незвичними приладами для письма; з комплексного аналітичного дослідження головних об'єктів почеркознавчої експертизи – текстів, підписів, коротких записів, їх зв'язку з сучасним мовознавством;
- **у експертизі відеозвукозапису** – з дослідження структур аудіофайлів, записаних за допомогою цифрових диктофонів, вивчення мовлення мовця за допомогою сучасних систем Android та iOS;

---

¹³⁵ *Задokumentовані методики експертного дослідження: нові погляди на сталі положення* / Іщенко А.В., Палеха Ю.І., Ярослав Ю.Ю., Полтавський А.О. // Криміналістика XXI століття: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків: Право, 2010. С. 639–644.

-
-
- у **судово-біологічній експертизі** – з розроблення комплексної методики експертного дослідження об'єктів / суб'єктів біологічного світу (фізіологічні властивості мовлення людини, екологія мови тощо);
  - в **інженерно-технічній експертизі** – з дослідження мережевих технологій та пристроїв, соціальних мереж, блогосфер, чатів та форумів;
  - у **судово-економічній експертизі** – з дослідження у справах діловодства, пов'язаних із заповненням документів та їх підлогу, що сталися через особливості використання мови;
  - у **судово-психологічній експертизі** – з розроблення методики проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх, комунікативної діяльності особи, що відбито у відеозаписі; дослідження розвитку мови неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві; з розроблення питань психолого-лінгвістичної експертизи;
  - у **судовій мистецтвознавчій експертизі** – з розроблення методики виконання судових мистецтвознавчих досліджень продукції порнографічного характеру, їх вербального та смислового змісту тощо;
  - в **авторознавчій експертизі** – з розроблення особливостей підготовки матеріалів для призначення та проведення судових авторознавчих експертиз; встановлення за авторським стилем виконавця тексту документа; аналіз справ щодо вирішення справжності (несправжності) підписів та встановлення виконавця несправжніх підписів.

Особливими вважаються питання порядку підготовки матеріалів та речових доказів для проведення лінгвістичних ідентифікаційних досліджень за усним мовленням, типові помилки при їх підготовці (судова експертиза матеріалів та засобів відеозвукозапису).

Деталі на офіційному сайті Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз – <http://www.hniise.gov.ua>). Статутом Інституту передбачено, зокрема і розроблення й удосконалення методології і методик судової експертизи для максимального використання її можливостей під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, судового розгляду цивільних, господарських, адміністративних справ і справ про адміністративні правопорушення.

Розроблення нових і вдосконалення наявних методів дослідження дозволить вирішувати завдання судової експертизи, які раніше не вирішувалися, з достовірністю, точністю та в короткі терміни. З 2010 р. згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України також проводиться досить актуальна на сьогодні науково-дослідна робота зі створення інформаційного фонду методик проведення судових експертиз і спеціальної літератури, розроблення нових груп експертиз із залученням спеціалістів різних галузей – ІТ-технологій, комп'ютерної інженерії, перекладознавства, функціональної лінгвістики тощо.

З 2016 р. при Українському національному комітеті Міжнародної торгової палати створено Бюро лінгвістичної експертизи під головуванням *проф. Л.І. Шевченко*. Серед пріоритетних завдань новоствореного Бюро зазначена й *розробка нових методик при проведенні лінгвістичних експертиз, що стосуються інтерпретації дискусійних фрагментів різних типів текстів, виявлення тотожності або варіативності у формах авторського вислову, аргументації логіки конструктивних елементів тексту документа, комплексного аналізу текстів договору, контракту, ділового листа з лінгвостилістичного погляду, інтерпретації мови особи / документа відповідно до комунікативної ситуації та ін.*

Обґрунтуйте достатність / недостатність лінгвістичної аргументації в сучасних комплексних експертизах і можливості розширення методик спеціального фахового доведення.

Доведіть необхідність створення нових типів лінгвістичної експертизи для законотворчої діяльності та ефективної юридичної практики в сучасній Україні.

Які з запропонованих нових типів лінгвістичної експертизи мають, на Вашу думку, перспективу. **Аргументуйте Вашу думку.**

Ключові слова:

- *почеркознавча експертиза*
- *експертиза аудіовідеозапису*
- *психолого-лінгвістична експертиза*
- *експертиза текстів інтелектуальної власності*

3.2. Законодавчо визначені судові експертизи та спеціальні методики: межі компетенції лінгвіста

Лінгвіста-експерта в судових справах можуть залучати до **почеркознавчої та авторознавчої експертизи, експертизи відеозвукозапису, психологічної, лінгвістичної експертизи мовлення, а також комплексної експертизи**, якщо судові справи пов'язані з мовою (мовленням) звинуваченого.

3.2.1. Почеркознавча та авторознавча експертиза: лінгвістичний складник

Почеркознавче дослідження проводиться експертом-почеркознавцем із можливим залученням інших експертів, зокрема лінгвістів. Складність проведення почеркознавчої експертизи полягає в фізіологічних властивостях людини, адже почерк може змінюватися залежно від психоемоційного стану, зручності пози під час написання, типу знаряддя письма (ручка, олівець тощо), інших незначних екстралінгвальних факторів, які здатні суттєво змінювати почерк людини.

Почеркознавча експертиза – комплекс заходів, що спрямовані на встановлення приналежності почерку рукопису й підпису конкретній людині. Застосовується для визначення справжності підпису або виявлення фальсифікації документа.

У сучасній криміналістиці та юрислінгвістиці почерк розуміють як *слід рухів руки та стилістика літер, що залишається при написанні тексту; цей слід (за нормальних умов) через своєрідність не може бути прийнятий за інший і є відносно стійким, тому можна встановити приналежність певних зразків почерку конкретній особі. Письмові матеріали, що складаються з цифр, також охоплюються поняттям почерку.*

Почеркознавство (судове) – наука, що займається ідентифікацією почерків; криміналістичне дослідження письма; галузь криміналістичної техніки, що вивчає закономірності письма, процес його дослідження, можливість ідентифікації людини за почерком та вирішує інші завдання почеркознавчої експертизи¹³⁶.

Судове почеркознавство вивчає письмо з метою вирішення ідентифікаційних і неідентифікаційних (діагностичних) завдань. Саме тому до почеркознавчої експертизи долучаються лінгвісти-експерти.

Почеркознавча експертиза, як і решта експертиз, має на меті виконати **три групи завдань**:

- 1** **Ідентифікаційні**, що полягають у встановленні або спростуванні конкретного виконавця рукопису або підпису;
- 2** **Діагностичні**, що полягають у встановленні максимальної інформації про особу, яка писала текст (дослідження суб'єктивних якостей, психофізіологічний стан, манера та стиль письма, мовні характеристики тексту та інші відомості);
- 3** **Ситуаційні**, що полягають у визначенні об'єктивних умов написання рукопису (тип документу, тип тексту, ситуація, за якої був написаний текст).

Основним завданням **авторознавчої експертизи** є ідентифікація автора тексту. За допомогою цієї експертизи вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також неідентифікаційні завдання (діагностичні), що полягають у з'ясуванні умов складання тексту, фактів викривлення ознак письмової мови, місця формування мовленнєвих навичок, мови (рідної / нерідної), освіти автора документа.

Авторознавча експертиза – моделювання ймовірного вигляду автора конкретного тексту: встановити (діагностувати) його стать, вік, рівень освіти, національність, походження, проживання,

---

¹³⁶ Юрислінгвістика : словник термінів і понять / Уклад.: Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / За ред. Л.І. Шевченко. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2015. С. 109.

соціальну та культурну приналежність, тобто експерт повинен оцінити гіпотетичного автора тексту за всіма наявними класифікаційними, антропометричними та ін. параметрами.

Сьогодні авторознавчі дослідження мають апробовані методики:

- *диференціації та ідентифікації автора документа;*
- *встановлення рівня освіти;*
- *рідної української та інших мов авторів документів;*
- *встановлення місця формування мовних навичок в авторів та інші.*

Експертами вже розроблені методики зі встановлення статі автора документа, його віку та професійної приналежності, а також факту психологічного стану на момент складання тексту. Одна з відмінних рис таких досліджень – *комплексне використання різних методів та статистичних даних таких галузей знань, як історична та функціональна лінгвістика, загальна та соціальна психологія, соціальна культурологія, психолінгвістика та ін.*

Вважаємо, що відсутність методик із дослідження мовних особливостей автора є **неприпустимим при аналізі особистості**, тому наголосимо, що в Реєстрі саме такі методики з аналізу мовної особистості вкрай важливі у процесуальному праві.

Почеркознавча і авторознавча експертиза включає в себе:

(1) дослідження почерку і підписів

(2) дослідження писемного мовлення автора

(1) При дослідженні почерку і підписів лінгвіст долучається до аналізу наслідків підробки підпису чи підлогу документів, адже це може бути предметом у справах про порушення честі й гідності особистості, особливо, коли в усному мовленні з'являються звинувачення в процесуальних порушеннях. Наголосимо, що на експертизу варто подавати тільки оригінал тексту для аналізу, що передбачено *Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень* (п. 3.5).

При **дослідженні писемного мовлення**, до якого більшою мірою долучається лінгвіст-експерт, щодо його ідентифікації, діагностики, аналізі використовуються такі методики проведення судових експертиз (подаємо тут і далі вибірково із Реєстру¹³⁷):

---

¹³⁷ URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/>

Реєстраційний код	Вид експертизи	Назва методики	Найменування розробника (спеціалізована установа)	Рік створення методики
1.2.01	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика статистичного аналізу загальних ознак мовленнєвих навиків писемного мовлення	Харківський НДІСЕ* Міністерства юстиції України	1976
1.2.02	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Теоретичні і методичні питання криміналістичного дослідження писемного мовлення	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	1977
1.2.03	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Теоретичні і методичні основи експертного вирішення питань про рідну (українську, білоруську) мову автора документу, виконаного російською мовою	ВНДІСЕ**	1982
1.2.04	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Питання судово-авторознавчої діагностичної експертизи	ВНДІСЕ	1984
1.2.05	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Якісні і кількісні характеристики текстів, виконаних особами з різним освітнім рівнем	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	1985

1.2.06	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Судово-авторознавча експертиза	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	1988
1.2.07	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Неідентифікаційні дослідження у судово-лінгвістичній експертизі писемного мовлення	Служба безпеки України	1995
1.2.08	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Діагностична експертиза писемного мовлення: встановлення факту виконання тексту під диктовку або шляхом переписування	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2008
1.2.09	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Судово-авторознавча ідентифікаційна експертиза. Методичні основи	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2007
1.2.10	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методичні принципи судово-авторознавчого дослідження тексту документа залежно від його структури й обсягу	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2008
1.2.13	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика проведення криміналістичних текстологічних досліджень документів (частина I)	Служба безпеки України	1995

1.2.14	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика проведення криміналістичних текстологічних досліджень документів (частина II)	Служба безпеки України	1996
1.2.15	1. Почеркознавча і авторознавча експертиза 1.2. Дослідження писемного мовлення	Методика встановлення віку та статі виконавця анонімного документу із застосуванням методу математичної статистики	Служба безпеки України	1987
1.2.16.	1. Почеркознавча і лінгвістична експертиза 1.2. Дослідження почерку і підписів	Диференціація рукописів на чоловічі та жіночі	ВНДІСЕ	1971 / 2019
1.2.17.	1. Почеркознавча і лінгвістична експертиза 1.2. Дослідження почерку і підписів	Ідентифікаційні ознаки почерку	ВНДІСЕ	1971 / 2019
1.2.18.	1. Почеркознавча і лінгвістична експертиза 1.2. Дослідження почерку і підписів	Криміналістичне дослідження підписів, виконаних у стані сп'яніння	БНДІСЕ***	1975 / 2019

* НДІСЕ – науково-дослідний інститут судових експертиз;

** ВНДІСЕ – всесоюзний науково-дослідний інститут судових експертиз (до 1991 р.)

*** БНДІСЕ – Білоруський науково-дослідний інститут судових експертиз

Особливості експертних методик дослідження та ідентифікації щодо рідної (української) мови, місця формування мовних (мовленнєвих) навичок, освітнього рівня автора тексту документа досить повно висвітлено в науковій літературі¹³⁸. Розглядаючи авторську ідентифікацію документа (стать автора, вік, мову чи мовну територію поширення), експерт виділяє кілька стадій фахового

¹³⁸ Див. *Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы* / под ред. С.М. Вула. Киев: РИО МВД УССР, 1984; *Теоретические и методические основы экспертного решения вопросов о родном (украинском, белорусском) языке автора документа, выполненного на русском языке* : метод. пособ. для экспертов / отв. ред. С.М. Вул. Москва: [Тип. ХОЗУ МЮ СССР], 1982 та ін.

дослідження українського мовлення (усного / писемного). Діагностична авторознавча експертиза з аналізу писемного мовлення як методика була запропонована ще в середині ХХ ст., а на початку 2000-х рр. дослідниками Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз (НДІСЕ) Міністерства юстиції України вона була вдосконалена та почала використовуватися як елемент загальної методики "Діагностична експертиза писемного мовлення: встановлення факту виконання тексту під диктовку або шляхом переписування" (2008 р.).

Розмежування процесу експертного класифікаційного дослідження писемного мовлення на **чотири етапи** (підготовчого, аналітичного, порівняльного дослідження, підсумкового) запропоновано й обґрунтовано Л. Свиридовою, С. Вулою та ін. науковцями-практиками Харківського національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого¹³⁹.

(1) На підготовчому етапі з'ясовуються питання і завдання, які ставляться перед експертом-авторознавцем / експертом-почеркознавцем. Якщо авторознавець / почеркознавець не має достатньої кваліфікації для дослідження конкретного питання, то до експертизи можуть долучатися інші експерти, зокрема й лінгвісти. Саме лінгвіст фахово спроможний під час аналізу з'ясувати автора тексту за допомогою аналізу мови, стилю викладу, вживання територіальних та соціальних діалектизмів, позалітературної лексики та ін. – все це може вказувати на приналежність людини до певної території, соціальної групи, статусу тощо.

Під час експертизи особлива увага звертається на всі характеристики об'єкта дослідження: *мова та позамовні фактори* (зокрема й час створення документа); *сутність та зміст* (основна інформація, що міститься в тексті, його структурних елементах); *цільове призначення* (аудиторія може розглядатися з точки зору соціології та соціолінгвістики); попереднє уявлення *про адресата*; *стилістична приналежність тексту* (офіційно-діловий, художній, стиль масової інформації, розмовний, науковий), *жанр* в межах функціонального стилю; характер досліджуваної ситуації *мовного спілкування* (нейтральний, інформативно-пізнавальний або полемічний, конфліктний та ін.); наявність та особливості *мовних, логічних порушень і відхилень*

---

¹³⁹ Див. Свиридова Л.В. Особливості методики авторознавчої класифікаційно-діагностичної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2010. Випуск 10. С. 262-270; *Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы* / под ред. С.М. Вула. Киев; Харьков, 1984 та ін.

тощо. На ці характеристики має звернути увагу лінгвіст, який забезпечує фахову оцінку наданому для аналізу документу.

Якщо для аналізу пропонується невеликий за обсягом текст, експерт уже на початковому етапі дослідження може дійти висновку про непридатність його для експертизи. Такий текст не може бути взятий за основу для кваліфікованого вирішення поставленого діагностичного завдання, які передбачають залучення спеціальних методик.

Експертні версії на початковому етапі можуть бути як загальними, так і конкретними. Загальні експертні версії, зокрема в авторознавчій класифікаційній діагностиці, слугують підставою для вирішення питання щодо встановлюваної класифікаційної характеристики автора тексту документа, а окремі (лінгвістичні) – стосуються деяких питань, що виникають у експерта і можуть слугувати рекомендацією до розгляду в судовому рішенні.

(2) На аналітичному етапі експерт-авторознавець разом із експертом-лінгвістом починає працювати над вивченням тексту документа. На основі цього остаточно встановлюються основні чинники досліджуваної ситуації письмового / усного спілкування: *тема, цільове призначення повідомлення / тексту, приналежність тексту (чи його фрагменту) до певного функціонального стилю (науковий, розмовний, офіційно-діловий, художній стилі або стиль масової інформації), форма мовлення (лист, заява, скарга, стаття, повідомлення тощо), адресат тексту, характер письмового спілкування (приватний чи офіційний тощо), рівень мовної, стилістичної, загальної культури автора тексту* та ін.

Встановлення віднесеності тексту до певного функціонального стилю літературної мови належить до компетенції лінгвіста. У будь-якому з названих функціональних стилів існують різні варіанти стилю, підстили та жанри, що також можуть вплинути на композицію та архітектоніку тексту. Названі характеристики вербальної репрезентації тексту визначають особливості та модифікації стильових різновидів текстів, які водночас зумовлені екстралінгвальним характером комунікації (нейтральної, інформативно-пізнавальної, конфліктної). До того ж первинні та вторинні фактори, що формують стиль, впливають на добір мовних одиниць, що використовуються в тексті / повідомленні.

У процесі дослідження тексту фіксуються як стилістичні, так і логічні порушення мови / мовлення, встановлюються загальні ознаки лексичних, граматичних, пунктуаційних, стилістичних навичок писемного мовлення, основи дискурсивного мислення та ін. Варто наголосити на впровадженні методик з діагностики функціонально-

---

стилістичного аналізу текстів, з використанням яких вирішувалися б питання щодо архітекτονіки тексту, впливу екстралінгвальних факторів, мовних рис комунікації. Важливим також вважаємо знання з теорії стилістики тексту, дискурс-аналізу, комплексної лінгвістичної діагностики тексту тощо¹⁴⁰.

Таким чином, на аналітичній стадії експерт дістає загальне уявлення про мовну поведінку автора тексту в досліджуваній ситуації письмового спілкування.

(3) Порівняльне дослідження полягає у встановленні статевої приналежності автора тексту документа, що здійснюється на підставі літературних даних щодо особливостей мовної поведінки чоловіків і жінок, у тому числі з використанням кількісних даних можливого експерименту. У світовій судовій практиці розроблені методики щодо гендерних характеристик мовців, які можуть бути застосовані в методиках порівняльного дослідження¹⁴¹.

Встановлення відмінних рис відбувається в досліджуваному тексті шляхом зіставлення вербальних і невербальних структур, що використовуються, за даними систематизацій, як відповідна діагностична інформація (щодо рідної мови, місця формування мовних навичок, освітнього рівня автора тексту документа та гендерних особливостей).

Для якісного вирішення питань щодо статевої приналежності й віку автора тексту експерт передусім враховує дані аналітичного етапу (зокрема, щодо стилістичної віднесеності досліджуваного тексту, умов його творення, офіційного чи неофіційного типу спілкування, нейтрального чи конфліктного характеру, загальних ознак мовних навичок писемної культури, що відобразилися в тексті, рівня освітньої, мовної, стилістичної культури автора тощо).

(4) На останньому (підсумковому) етапі оцінюється діагностична значущість встановлених ознак писемного мовлення, їх достатність / недостатність для формування певного висновку. Таке оцінювання

---

¹⁴⁰ Див. роботи *Арутюнова Н. Д.* Дискурс // Лінгвістический энциклопедический словарь. Москва, 1990. С. 136-137; *Ван-Дейк Т.А.* Дискурс и власть: Репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Пер. с англ. Москва: Либроком, 2013. 344 с.; *Солганик Г.Я.* Стилистика текста: [учебное пособие]. Москва: Флинта: Наука, 1997. 256 с.; *Кочан І.М.* Лінгвістичний аналіз тексту: [підручник]. Київ: Знання, 2008. 423 с.

¹⁴¹ *Liu H., Wang Ling T., Yu T.* Database and Expert Systems Applications in the examination: 17th International Conference, DEXA 2006, Kraków, Poland, September 4-8, 2006; *Proceedings*. Kraków, 2006; *Baxter J.* Double-voicing at Work: Power, Gender and Linguistic Expertise. London: Palgrave Macmillan UK, 2014.

здійснюється з урахуванням усіх чинників досліджуваної ситуації мовного спілкування, корегується моделлю ситуації, яка склалася у свідомості експерта у процесі дослідження тексту документа й матеріалів справи. Висновок формується комісією експертів – авторо- та почеркознавцями й лінгвістами – та включає комплекс доведень щодо портрету автора (від фізіологічних до мовних).

Отже, перед експертами, що проводять почеркознавчу і авторознавчу експертизу, ставляться такі питання:

- 1) *Ким із зазначених осіб виконано рукописний текст або його частина?*
- 2) *Чи виконані тексти різних документів або різні частини одного документа однією особою / групою осіб?*
- 3) *Чи виконаний підпис від імені певної особи цією особою або іншою певною особою? Які причини могли вплинути на це?*
- 4) *Чи виконаний текст документа і підпис у ньому однією особою / групою осіб?*
- 5) *Чи написаний текст документа в одному стилі? Які мовні риси вказують на один стиль написання?*

У межах почеркознавчої експертизи можуть залучатися фахівці-психолінгвісти, які б змогли ототожнити почерк людини з її психічним станом; проаналізувати ситуацію, в якій був написаний певний текст; схарактеризувати за манерою письма особу, що писала даний текст.

Ряд класифікаційних задач можна сформулювати у вигляді таких запитань до експерта:

- 1) *Особою якої статі написано текст документа? Які мовні риси вказують на це?*
- 2) *До якої групи за віком належить виконавець рукопису? Які мовні характеристики це підтверджують?*
- 3) *Яка загальна соціально-демографічна характеристика виконавця рукопису: місце формування писемних навичок, рідна мова, професія? Які позалітературні елементи мови на це впливають?*
- 4) *Чи придатний певний текст, підпис для дослідження з метою ідентифікації особи виконавця?*
- 5) *Чи виконано рукопис навмисно зміненим почерком?*
- 6) *Чи виконано підпис зі зміною його ознак?*
- 7) *Чи виконано текст (підпис) з наслідуванням почерку (підпису) певної особи?*
- 8) *Чи не виконано рукопис (підпис) у незвичних умовах (відсутність або обмеження зорового контролю, незвична поза, незвичне тримання приладу для писання, температурні навантаження тощо)?*

---

9) Чи не перебувала особа, яка виконала рукопис (підпис), у незвичному стані (захворювання, травми, втома, хвилювання, алкогольне або наркотичне сп'яніння, під дією фармакологічних препаратів збуджуючої дії тощо)?

10) Чи володіє особа, яка виконала рукопис, навичками написання спеціальним шрифтами?

11) Чи виконано спірний рукопис двома особами одночасно?

12) Який час минув після написання тексту, підпису (при значному розриві у часі)?

13) Які мовні особливості підтверджують оригінальність даного тексту?¹⁴²

Поміркуйте, які з наведених вище класифікаційних запитань будуть доречними при виконанні експертиз з ідентифікації медійних текстів, зокрема приналежності автора, стилю автора: (а) в інтернеті; (б) в рекламі; (в) на телебаченні; (г) на радіо.

Визначте, який саме етап процесу експертного класифікаційного дослідження писемного мовлення стане ключовим для текстів з ідентифікації почерків (а) на листах; (б) подарункових виданнях; (в) грамотах та подяках. Яка роль лінгвіста в роботі із зазначеними текстами?

3.2.2. Експертиза відеозвукозапису: мовознавча аргументація

Предметом фахової експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису є фактичні дані, що відображаються у відео- та фонограмі – речовому доказі і мають відношення до конкретної криміналістичної справи. Вони пов'язані з технікою виконання відеофонограми та диктограми, мова яких зафіксована на ній; встановлюються за допомогою спеціальних знань у галузях криміналістичної ідентифікації, акустики, лінгвістики та інших наук.

Експертиза відеозвукозапису (матеріалів записів та засобів звуковідеозапису) – комплекс експертних засобів, основними завданнями яких є встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису¹⁴³

---

¹⁴² Орієнтовний перелік питань пропонують дослідники Харківського НДІ судових експертиз ім. М.С. Бокаріуса. URL: <http://www.hniise.gov.ua/13946-Ingvstichna-ekspertiza.html>

¹⁴³ З Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки матеріалів та призначення судових експертиз.

На сучасному етапі криміналістична експертиза матеріалів і засобів відеозвукозапису має чотири самостійні спеціальності, а саме:

- (а) технічне дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису;
- (б) дослідження акустичних сигналів та середовищ;
- (в) дослідження усної мови особи за її фізичними ознаками;
- (г) мовознавче дослідження усної мови особи.

Об'єктами експертного дослідження є звукова і мовна інформація, зафіксована на відеофонограмі, носії, а також технічні засоби знімання та фіксації інформації, які є речовими доказами по конкретній справі¹⁴⁴.

1

Ідентифікаційними (розпізнавальними) завданнями даної експертизи є визначення диктора (ведучого) за голосом та мовою, що зафіксовані на відеофонограмі; встановлення апаратури запису, за допомогою якої виготовлені відеофонограми; паспортизація окремих елементів звукового середовища

2

Діагностичні (аналітичні) – визначення оригінальності, неперервності, змін первинного змісту чи наявності монтажу відеофонограми; встановлення змісту розмов та придатності мови дикторів (ведучих) для їх ідентифікації; встановлення параметрів носія та засобів запису за відеофонограмою; визначення джерел звуку та звукового середовища; діагностика організаційних схем, технічних засобів та каналів відеозвукозапису; визначення емоційного стану диктора (ведучого), комунікативного статусу співбесідників у розмові, їх соціально-психологічного портрета, діалектних та інших лінгвістичних особливостей мови дикторів

3

Класифікаційні (системні) завдання полягають у визначенні виду та класу засобів і носіїв інформації, дослідження виду та класу звукових джерел тощо.

Лінгвіст-експерт може долучитися до цієї експертизи, *аналізуючи мову (мовлення) автора, дикцію мовця, правильне (чи неправильне) стилістичне оформлення, грамотність, діалектну співвіднесеність* тощо.

Одним із основних елементів предмета експертного дослідження є **індивідуальність мови диктора(ведучого)**, зумовлена як анатомо-фізіологічною будовою органів (що творять звуки), так і свідомою і

---

¹⁴⁴ Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді : [навч. посіб.]. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 45.

підсвідомою діяльністю вищої нервової системи, що відображає інтелектуальний рівень мовного розвитку диктора. Сукупність дії усіх факторів при мовотворенні формує індивідуальний динамічний вербальний стереотип диктора, що і дозволяє розпізнавати диктора за голосом та мовою. Мова диктора (ведучого) може бути скомпільована з інших фонограм, інколи з викривленням смислу висловів, які мали місце в оригіналі. Встановлення цих та інших даних, що відносяться до техніки виконання відеофонограми і складають предмет даної експертизи, є завданням лінгвіста (розтлумачується смисл тих чи інших слів диктора / ведучого, аналізується його дикція та правильність вимови, що спирається на чинні норми правопису).

При дослідженні експертизи відеозвукозапису використовуються такі методики:

Реєстраційний код	Вид експертизи	Назва методики	Найменування розробника (спеціалізована установа)	Рік створення методики
7.0.01	7. Експертиза відеозвукозапису 7.1. Технічне дослідження матеріалів та засобів відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ	Методика застосування комп'ютерної лабораторії CSL4500 для криміналістичного дослідження сигналів мовлення	КАУ Elemetric Corp. USA	2002
7.0.03	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методика ідентифікації особи по фонограмах російської мови на автоматизованій системі "Діалект"	Н.Ф.Попов и др. (под ред. А.В.Фесенко). – М. Войсковая (часть 34435)	1996

7.0.05	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методика ідентифікації особи за ознаками мовлення з застосуванням автоматизованої експертної системи "Phonexi"	ООО "Речевые технологии" (м. Москва, РФ)	2003
7.2.03	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ	Методичні основи криміналістичного дослідження фонограм мовлення та ідентифікація особи за мовленням	Рамишвілі Г.С., Чикоїдзе Г.Б.	1991
7.2.06	7. Експертиза відеозвукозапису 7.2. Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ	Методика застосування пакету програм криміналістичної ідентифікації диктора SIVE 6.5 з метою дослідження сигналів мовлення	Technogama UAB (ЗАО Техногама), Vilnius, Lithuania	2000
7.3.03	7. Експертиза відеозвукозапису 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методичні рекомендації щодо проведення лінгвістичного дослідження усного мовлення за ознаками міжмовної інтерференції	Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2007

7.3.01	7. Експертиза відеозвукозапису 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методичні рекомендації щодо використання функціонального аналізу як методу ідентифікації мовленнєвої особистості	ДНДЕКЦ Міністерства внутрішніх справ України	1995
7.3.02	7. Експертиза відеозвукозапису 7.3. Лінгвістичне дослідження усного мовлення	Методичні основи судового мовознавства	Галяшина Є.І.	2003

Типовими питаннями експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису є наступні:

- 1) Який зміст поданої на дослідження фонограми?
- 2) Яке походження "технічних перешкод" на фоновідеограмах і можливість їх усунення?
- 3) Де проводився аудіо- / відеозапис? Чи можна ідентифікувати це за допомогою мовного матеріалу?
- 4) Оригіналом чи копією є подана фоновідеограма? Які мовні характеристики свідчать про це?
- 5) Чи зафіксована фонограма безперервно? Чи не піддавалась вона монтажу або яким-небудь іншим змінам? Як про це свідчить темп мовлення та інтонування мовлення?
- 6) Чоловікові чи жінці належить записаний на наданому носії голос?
- 7) Чи брала участь особа, що перевіряється, у розмові, зафіксованій на представленому носії? Якщо так, то які слова та фрази належать саме їй?
- 8) Скільки осіб брали участь у розмові? Які стилістичні засоби вказують на це?
- 9) Вільне мовлення чи зачитаний перед мікрофоном текст зафіксований на представленому носії?
- 10) Який психічний стан людини, голос якої записаний? Які мовні риси на це вказують?
- 11) На одному чи на різних технічних засобах виконані конкретні фрагменти відео- чи фонограми?
- 12) Який тип носія використовувався для запису фонограми? Який вид та клас засобів запису застосовувався для фіксації фонограми?

На сьогодні особливої актуальності набуває **криміналістична фоноскопія**.

Криміналістична фоноскопія – новий вид криміналістичної техніки, що вивчає звукову, особливу мовленнєву інформацію у формі магнітних та відеомагнітних записів, а також аудіо- і відеоапаратуру (магнітофони, відеомагнітофони, диктофони, магнітні стрічки).

Різноманітні дослідження в галузі акустики, електроніки, анатомії, фізіології, криміналістики та лінгвістики дозволили визначити теоретичні передумови методики ідентифікації особи за фонограмами усної мови, серед яких можна **виділити такі:**

1 **Голос конкретної особи**, як й інші її функціональні властивості, у комплексі фізичних характеристик звуку (частоти, тривалості, інтенсивності, тембру) є строго індивідуальними. Індивідуальними є темп мовлення, дихання під час мовлення, зв'язність фонем у потоці мовлення.

2 **Складові частини акустичної характеристики голосу** в сукупності залишаються відносно стійкими у часі та є індивідуальними. На відмінність фізичної акустики можуть впливати передусім патологічні зміни органів мовлення.

3 **Інтонаційні, акцентологічні, особливості мови людини** формуються приблизно до 20-го року життя, стають звичними на підсвідомому рівні і майже не змінюються протягом усього життя.

4 **Темп мовлення** залежить від особливостей спілкування особи. Темп залежатиме і від жанрово-стилістичних характеристик мовлення (напр., офіційна промова, оголошення чи заява будуть відрізнятися уповільненим темпом).

Матеріали звукозапису на досудовому слідстві і в суді можуть мати виняткове значення як засіб індивідуальної ідентифікації особи за голосом. Важливою є також ідентифікація людини за особливостями мови (в контексті території, на якій вона проживає, родини, в якій вона спілкується, освіти тощо). В названому аспекті до такої експертизи долучаються спеціалісти з філологічною освітою (лінгвісти), які можуть ідентифікувати особу за її територіальною приналежністю

(наріччя, діалекти, говори) та характеризувати мовлення за всіма мовними рівнями.

Матеріалами звукозапису є **документи (фонодокументи)**, що у процесуальному аспекті можуть бути:

(а) *документом*, тобто матеріальним носієм інформації, який за своїм змістом і формою є джерелом відомостей про юридично значущі факти;

(б) *речовим доказом*, якщо він був предметом злочинного посягання, містить у собі сліди злочину або був знаряддям вчинення злочину;

(в) *додатком до протоколу* слідчої дії у вигляді розшифрованого тексту лінгвістом.

Експертизою відеозвукозапису вирішуються такі класифікаційні завдання:

- 1) *Який тип носія використовувався для запису фонограми?*
- 2) *Який вид і клас засобів запису застосовувався для фіксації фонограми?*
- 3) *У якому форматі зафіксована відеофонограма?*
- 4) *До якого класу звукових джерел належить пристрій, звуковий ряд якого зафіксовано у фонограмі?*

Більш широкий діапазон питань охоплюють **діагностичні завдання**, зокрема:

- 1) *Оригіналом чи копією є представлена на експертизу фонограма?*
- 2) *Чи зафіксована фонограма без перерв? Які мовленнєві ознаки на це вказують?*
- 3) *Чи піддавалась фонограма монтажу або будь-яким іншим змінам? Які мовні риси на це вказують?*
- 4) *Яким є зміст розмов, зафіксований на представленій фонограмі? Чи є повідомлення лаконічним / розлогим?*
- 5) *Чи придатні фонограми розмов для ідентифікації особи диктора (ведучого)?*
- 6) *Скільки осіб брали участь у зафіксованій розмові? Які особливості розмовного стилю виокремлено у фрагменті?*
- 7) *У якому звуковому середовищі (у приміщенні, на подвір'ї тощо) точилася зафіксована у фонограмі розмова? Якими мовними засобами (літературними чи позалітературними) вона супроводжувалася?*
- 8) *Які з розмов на представлених фонограмах є телефонними?*
- 9) *Чи одночасно зафіксовані звук та відеозображення у відеофонограмі? Чи відповідає швидкості темп мовлення на аудіо та відео?*

10) Чи передавалася зафіксована на відеофонограмі інформація радіозв'язком?

11) Чоловіку чи жінці належить зафіксована у фонограмі мова? Які гендерні ознаки на це вказують?

12) Яким був емоційний стан диктора (ведучого)? Які мовні засоби це підтверджують?

13) У нерухомому стані чи в динаміці перебувало записане джерело звуку?

14) Як були розташовані відносно мікрофона співбесідники? Як це вплинуло на силу звуку?

15) Чи є мова, записана на фонограмі, завченою, прочитаною або вільною?

16) Якими є соціальні, психічні особливості та діалект особи, телефонна розмова з якою зафіксована у представленій фонограмі? Які мовні факти це підтверджують?¹⁴⁵

Сформулюйте діагностичні питання в межах експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису. Які методики Ви вважаєте ключовими при виконанні даного типу експертизи.

Обґрунтуйте, які наукові (передусім лексикографічні) джерела будуть ключовими в аргументації лінгвіста-експерта при виконанні експертизи матеріалів та засобів відеозвукозапису.

3.2.3. Психологічна експертиза та особливості проведення комплексної психолого-лінгвістичної експертизи

Психологічна судова експертиза встановлює такі особливості психічної діяльності та їх прояви у поведінці особи, які мають юридичне значення і зумовлюють певні правові наслідки. Психологічна судова експертиза може бути складовою частиною комплексного експертного дослідження, якщо перед слідством чи судом постають питання, вирішення яких потребує синтезування спеціальних знань із різних галузей науки (психолого-психіатрична, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна, психолого-автотехнічна, а також психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи).

---

¹⁴⁵ Більше орієнтовних питань було поставлено та їх зміст обговорено під час Круглого столу в Національній академії внутрішніх справ за участі Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (2015) та тезово висвітлено у виданні *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали кругл. столу*: (Київ, 25 лютого 2015). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 143 с.

Психологічна експертиза – комплекс експертних засобів, що призначається на стадії попереднього і судового слідства у кримінальних та цивільних справах підозрюваним, обвинуваченим, свідкам, потерпілим, позивачам і відповідачам різного віку.

Об'єктом експертизи є особи, визнані судово-психіатричною експертизою осудними (психічний стан людини, який дозволяє її судити).

До підстав призначення судово-психологічної експертизи належать такі:

- наявність особливостей, що свідчать про надмірну неврівноваженість, емоційність, жорстокість, агресивність, покірність, навіюваність, нерішучість особи;
- тривале перебування особи у стані тривоги, емоційної напруги, фрустрації;
- відставання рівня психічного розвитку особи від вікової норми;
- наявність хронічних або невиліковних соматичних захворювань особи;
- наявність конфліктних взаємин особи з рідними та її оточенням перед вчиненням самогубства;
- наявність ситуації або окремих ознак поведінки, що може свідчити про можливість вчинення злочину особою у стані фізіологічного афекту;
- невідповідність встановлених мотивів злочину характеру вчиненого;
- невідповідність поведінки особи меті й мотивам вчиненого діяння;
- відмінність поведінки обвинуваченого, свідка, потерпілого від традиційної, властивої для відповідної вікової або статевої групи людей;
- суперечності у свідченнях потерпілого, свідка, що не збігаються з характером ситуації та іншими даними.

На сьогодні залишається багато невирішених проблем у психологічній експертизі, серед яких основними є:

- неможливість визначення конкретного психологічного мотиву щодо особистісної діяльності;
- складність виявлення змісту та ієрархії мотивації особистості;
- визначення впливу сильних потрясінь на можливість повною мірою усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними;
- психологічні проблеми конфліктів та суїцидів;
- удосконалення психолого-автотехнічної, психолого-почеркознавчої та психолого-лінгвістичної експертизи.

Лінгвіста-експерта до психологічної експертизи можуть залучати у проведенні й застосуванні таких методик:

Реєстраційний код	Вид експертизи	Назва методики	Найменування розробника (спеціалізована установа, інші)	Рік створення методики
14.1.08	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика визначення типологічних психологічних особливостей особистості Айзенка (опитувальники)	Москва, МГУ*	1964, 1968
14.1.09	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика дослідження рівня інтелектуального розвитку Р. Амтхауера (тест структури інтелектуальної діяльності)	Р. Амтхауер	1953, 1974
14.1.12	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Комплексна методика діагностики рівня інтелектуального розвитку "Шкала Бине-Симона"	Харків	1896, 1928
14.1.16	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Комплексна методика дослідження інтелектуального розвитку та особистісних властивостей	НДІ психіатрії МЗ РСФСР Москва, МГУ	1926, 1949, 1963, 1970
14.1.19	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика незакінчених речень (різновид асоціативного проективного тесту)	Ленінградський психоневрологічний НДІ ім. В.М. Бехтерева СРСР	1928, 1969

14.1.20	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика визначення когнітивного стилю особистості	Москва, МГУ	1954, 1985
14.1.68	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Експертна оцінка психологічних особливостей процесу комунікативної взаємодії	Москва, МГУ	2003 / 2021
14.1.70	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика судово-психологічного дослідження розвитку неповнолітніх у ході розгляду справ у цивільному судочинстві	Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України	2012
14.1.71	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика судово-психологічної експертизи процесу спілкування особи в ситуації процесуальної дії	Полтавське відділення Харківського НДІСЕ Міністерства юстиції України	2014
14.1.76	14. Психологічна експертиза 14.1. Психологічні дослідження	Методика судово-психологічної експертизи комунікативної взаємодії між особами, зафіксованої у матеріалах відеозапису з камери зовнішнього спостереження	Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України	2017

* подаємо за сайтом <https://rmpse.minjust.gov.ua/>

Межі компетенції лінгвіста у застосуванні таких методик виявляються в контексті дослідження мови (мовлення) людини, впливу на мову (мовлення) психічного стану людини, зв'язку вікової та соціальної психології з соціолінгвістикою та діалектологією.

У комплексній психолого-лінгвістичній судовій експертизі виявляються такі характеристики усного та писемного мовлення, що є значущими для слідчо-судової практики:

- (1) *невербальні* (для усного мовлення);
- (2) *семантико-граматичні* (характер фраз, добір слів і граматичних конструкцій, ступінь виразності, правильності, організованості тексту та ін.);
- (3) *категоріальні* (стать, вік, соціальний статус, професія, територіальність, національність та ін.);
- (4) *прагматичні* (мета, інтенція, реакція та ін.);
- (5) *патологічні* (ознаки психічних захворювань і хворобливих станів психіки).

Комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза є засобом і формою в інтеграції гуманітарних знань в умовах їх диференціації і спирається на колегіальну діяльність. Можливості цього напряму судової експертизи дозволяють сучасному судочинству більш повно реалізовувати вимоги законодавства щодо захисту прав, свобод, інтересів громадян, безпеки особистості й держави. Такі експертизи, як комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза, вже сформувалися і знаходяться у процесі активного розвитку.

На сьогодні комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза – активний і динамічний у своєму розвитку експертний напрям в юридичній психології та юридичній лінгвістиці (юрислінгвістиці). Накопичений сучасний досвід вироблення комплексних психолого-лінгвістичних судових експертиз показує, що коло обставин, які можуть бути визначені комплексним психолого-лінгвістичним дослідженням, розширюється, кількість проведених експертиз значно збільшується.

Комплексна психолого-лінгвістична судова експертиза для дослідження усних і письмових мовних особливостей людини проводиться часто з урахуванням даних судово-медичної, психіатричної, почеркознавчої, фоноскопичної та інших експертиз¹⁴⁶.

---

¹⁴⁶ *Енгальчев В.Ф., Шипшин С.С.* Судебно-психологическая экспертиза: [учеб. пособие]. Калуга, 1997. С. 44.

Дослідження проблеми мовного портрету обвинуваченого, підозрюваного, свідка, працівника правоохоронних органів становить значний інтерес для сучасної юридичної лінгвістики і психології, оскільки дозволяє встановити комунікативні моделі істинності і хибності повідомлення, конструювання прихованих обставин і фантазії, розробки комунікативного інструментарію для слідства тощо.

Основними актуальними проблемами залишаються: вироблення єдиного підходу до комплексної психолого-лінгвістичної експертизи усного та писемного мовлення, а також підготовка та підвищення кваліфікації лінгвістів і психологів, що займаються комплексною психолого-лінгвістичною судовою експертологією.

У психолінгвістичній судово-експертній практиці основним предметом аналізу стають лінгвістичні і паралінгвістичні параметри об'єктів в усній або письмовій мові, які дозволяють відповісти на комплекс питань слідства:

- 1) Які основні теми розмов комунікантів?
- 2) Що є предметом і метою розмов комунікантів?
- 3) Який ступінь участі комунікантів у розмові / бесіді?
- 4) Хто з учасників є ініціатором обговорення тем, зафіксованих в аудіо- / відеозапису?
- 5) Чи могли комуніканти своєю участю в розмові вплинути на її результат? Які психологічні та лінгвістичні засоби для цього використовуються?
- 6) Які взаємовідносини обвинувачених один з одним з огляду на текст, підтекст, контекст, їх лінгвістичні і паралінгвістичні параметри? Чи могли їх взаємини вплинути на ситуацію, що склалася?
- 7) У яких стосунках перебувають між собою учасники розмови? Чи є ознаки залежного, підлеглого становища кого-небудь із учасників?
- 8) Хто з учасників розмов, наданих для дослідження, має владні повноваження щодо обговорюваної ситуації? Які мовні риси на це вказують?
- 9) Чи є ознаки будь-якого психологічного впливу учасників розмови один на одного?
- 10) З огляду на текст, підтекст, контекст розмови, його паралінгвістичні параметри, чи є в розмові з боку кожного з учасників спонукання (намір) до конкретних дій щодо вирішення проблем, спонукання до вчинення конкретних дій? Якщо так, то яких саме дій і якими фрагментами розмов це підтверджується?

11) Чи є розмова частиною діалогу? Чи можливо це полілог з іншими учасниками комунікації?

12) Чи є з боку кого-небудь із учасників розмов, наданих на дослідження, спонукання до вчинення будь-яких дій (бездіяльності), висловлених на адресу іншого учасника (учасників)? Якщо так, то які саме і в якій формі?

13) Чи є в мовній поведінці кого-небудь із учасників розмови психологічні ознаки приховуваних обставин, фантазування та психологічні ознаки конструювання помилкових повідомлень? Якщо так, то якими фрагментами розмов це підтверджується?

14) Виходячи з лінгвістичних і паралінгвістичних особливостей наданих для дослідження розмов, чи можна зробити висновок, що їх учасники мають спільні уявлення про ситуацію (наводяться конкретні обставини досліджуваної ситуації)?

15) Чи є в розмовах між обвинуваченими покликання на інших осіб, що мають відношення до обговорюваної ситуації?

Загальний метод комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи полягає у визначенні психологічних особливостей мовної поведінки комунікантів на основі досліджень формальних та неформальних лінгвістичних і паралінгвістичних характеристик. Об'єктом аналізу в такому випадку є усний або писемний текст, що відтворює цілісний психологічний мовний портрет комунікантів і може бути основою дослідження у зв'язку з поставленими питаннями¹⁴⁷.

Проаналізуйте представлений медіаматеріал "Я став свідком знуцання над твариною. Розповідаємо, що треба робити і чи карають за це в Україні" (<https://www.the-village.com.ua/village/city/animals/307471-yak-domogtisy-pokarannya-dlya-doghanteriv>).

Обґрунтуйте можливість розгляду цього матеріалу в суді. **Назвіть** основні мовні характеристики, що дозволяють підготувати лінгвістичний складник психологічної експертизи за вказаним текстовим матеріалом.

---

¹⁴⁷ Сучасні методики з проведення комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи пропонуються в працях Ворошилова М.Б. Комплексное психолого-лингвистическое исследование креолизованного текста: методы психологического исследования. URL: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/creolizedtext.html>; Желтухина М.Р. Комплексная судебная экспертиза: психолого-лингвистический аспект // Лингвистическая экспертиза. Сборник статей (№1). 2002. С. 14-24; Юридична психологія / Александров Д.О., Андросюк В.Г. Київ, 2007 та ін.

3.2.4. Експертиза у сфері інтелектуальної власності: вербалізація лінгвістичних критеріїв

До експертизи у сфері інтелектуальної власності входять *експертиза літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної тасмниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.*

Лінгвіст-експерт долучається до експертизи у сфері інтелектуальної власності в контексті аналізу наукових та художніх текстів, рекламної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність щодо різних типів текстів, висловлювань тощо.

Вирішення питань захисту об'єктів інтелектуальної власності дозволяє стверджувати, що одним із найважливіших доказових аргументів є висновок експерта-лінгвіста, адже лінгвістична експертиза тексту здатна розтлумачити значення лексем, фразеологізмів, різних типів речень, виявити додатковий смисл у слові, вказати на його вторинну функцію. Аналізуючи авторство тексту, лінгвіст-експерт оцінює його новизну, творчу оригінальність, допомагає встановити факти плагіату тощо.

Лінгвісти допомагають визначити унікальність та персоналізацію контенту Інтернет-сайтів, рекламної продукції, теле- та радіопродукту. Важливо наголосити на результативності в таких видах експертиз медіалінгвістів, які досліджують мову засобів масової комунікації, її вплив на індивідуальну / масову свідомість, аналізують факти маніпуляції мовною свідомістю, досліджують різні типи масової комунікації в різних сферах людської діяльності¹⁴⁸. Дослідження семантичного ядра інформаційного продукту (радіо, телебачення, друкована продукція, Інтернет) дозволяє виявити помилки при формуванні списку запитів для його оптимізації та просування, що підвищує частотність та масовість таких видів комунікації.

При аналізі наукової продукції лінгвіст-експерт долучається до експертної оцінки різних жанрів наукового стилю – дисертацій, монографій, підручників, посібників, що є результатом наукової

---

¹⁴⁸ *Медіалінгвістика: словник термінів і понять* / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов; за ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. С. 10.

творчості та підпадає не тільки під захист інтелектуальної власності, а й під захист честі й гідності особистості, якщо виявлені факти плагиату та перекручування наукових фактів¹⁴⁹.

У комерційній сфері аналізуються не тільки договори, а й товарні знаки, слогани компаній на предмет відповідності нормам сучасної української мови, а також на предмет їх унікальності. При дослідженні комерційних договорів, документів господарського обороту лінгвістична експертиза не тільки витлумачить зміст написаного, але і встановить, який із варіантів тлумачення матиме найбільшу переконливість для ведення бізнесу, а який, навпаки, йому завадить. Використання різних типів плагиату в рекламній діяльності також діагностує лінгвіст-експерт, адже його компетенція дозволяє дослідити етимологію, функції слогана та смисл, який закладався для досягнення вдалої комерціалізації, що підпадає також під дію Закону України "Про рекламу":

Порівняльна реклама – реклама, що містить порівняння з іншими особами та/або товарами (діяльністю) іншої особи, прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом [ст. 1 Закону України "Про рекламу"].

Лінгвістична експертиза про захист інтелектуальної власності може розв'язувати такі питання:

- 1) Чи є схожість, тотожність або відмінність творів (наприклад, літературно-художнього, медійного або наукового творів)?
- 2) Чи є твір оригінальним або переробленим, відредагованим?
- 3) Чи може елемент твору (назва, фрагмент, рядок або строфа) вживатися самотійно? Чи є це прецедентністю?
- 4) Яка семантика та етимологія слова, поєднання слів у контексті твору?
- 5) Чи є оригінальним словесний компонент, словосполучення, елемент твору (назва, ім'я персонажа та ін.)? Чи є ці слова (словосполучення, речення) індивідуальними (оригінальними)?
- 6) Чи відображає словосполучення "... " творчу самотність будь-якого автора, і чи містяться в ньому будь-які ознаки індивідуального авторського стилю? Наскільки поширене в різних типах комунікації дане словосполучення?
- 7) Чи є об'єкт результатом індивідуальної творчості (наприклад, назва, слоган, персонаж, відео- чи аудіопродукт та ін.)?

---

¹⁴⁹ Галяшина Е. И. Возможности судебных речеведческих экспертиз по делам о защите прав интеллектуальной собственности // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. 2005. № 9.

---

8) Чи є оригінальним жанр написаного тексту? Чи відповідає він викладу і стилю, що властиві аналогічним текстам?

9) Чи є схожість протиставлених мовних об'єктів (в цілому або в окремих частинах, компонентах, фрагментах)?

10) Чи є слова "... " і "... " синонімами?

11) Чи відповідають нормам української мови слова, назви типу "... "?

12) Чи домінує в розглянутому комбінованому тексті (товарному знаку) вербальний компонент (слова, словосполучення, речення)?

13) Чи є словесне позначення "... " тотожним або схожим до ступеня змішування з протиставленим йому словесним позначенням "... "?

14) Чи правильно передані транслітеровані елементи? Чи не принижують вони чиясь гідність?

15) Чи увійшло слово "... " до загального вжитку на позначення товарів певного виду? Чи не порушує це етичні / естетичні / літературні норми?

16) Чи здатні вербальні елементи ввести в оману покупця / реципієнта?

17) Чи містить досліджуваний об'єкт вказівку на національні символи, відомі гасла, нецензурні або жаргонні слова тощо?

18) Чи не повторюються елементи (фрагменти) медійного, художнього, наукового та ін. раніше створених текстів із досліджуваним?¹⁵⁰

Визначте, які спеціальні методики та яка юридична / юрислінгвістична література допоможе у фаховій аргументації порушення авторських прав у: (а) художньому творі; (б) науковій літературі; (в) рекламній продукції. **Підтвердіть** правильність своїх висновків зверненням до лексикографічних джерел.

Проаналізуйте прецедентні судові практики із зазначеного типу експертизи, в яких лінгвістичні аргументи стали визначальними.

---

¹⁵⁰ З додатковими питаннями можна ознайомитися на сайті Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності. URL: <http://www.intelect.org.ua/>